

УДК 364:355.1-057.36-057.75]:378.4](045)
DOI 10.31499/2618-0715.1(12).2024.305099

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВРАЗЛИВИМИ ГРУПАМИ НАСЕЛЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Сахарук Юрій, аспірант кафедри соціології та соціальної роботи, Національний університет «Львівська політехніка».

ORCID: 0009-0007-1821-9747

E-mail: mr.sakharukyurii@gmail.com

У статті ретельно проаналізовано характер соціальної роботи з вразливими до воєнного стану групами населення України, а також розроблено пропозиції щодо поліпшення соціального забезпечення та їх підтримки. Вона досліджує теоретичні аспекти соціальної роботи з вразливими групами населення в умовах військових конфліктів, а також враховує потреби цих груп. Стаття присвячена аналізу моніторингу потреб населення, кращих практик соціальної роботи з вразливими групами населення в конфліктних ситуаціях, та розробці рекомендацій щодо покращення соціальної підтримки та допомоги цим групам

Ключові слова: соціальна робота, вразливі групи населення, воєнний стан, соціальний захист, соціальна підтримка, соціальне обслуговування, люди похилого віку, інваліди

**SOCIAL WORK WITH VULNERABLE POPULATIONS
UNDER MARTIAL LAW**

Sakharuk Yuriy, PhD student at the Department of Sociology and Social Work, National University «Lviv Polytechnic»

ORCID: 0009-0007-1821-9747

E-mail: mr.sakharukyurii@gmail.com

The armed conflict in Ukraine has profoundly impacted its social services system, exacerbating the vulnerabilities of sensitive population groups such as the elderly, disabled, and children. These groups, already at a disadvantage, face heightened challenges and necessitate additional support amidst the turmoil. This study delves into the intricacies of social work tailored to these groups, particularly under the strain of martial law, with the dual objectives of understanding the specific nature of these challenges and formulating actionable strategies to bolster social security and support mechanisms.

Employing a multifaceted methodological approach, this research incorporates a theoretical examination of pertinent scholarly literature, a detailed analysis of relevant legal and regulatory frameworks, and a review of reports from international bodies. Furthermore, it entails direct engagement with social workers on the ground, whose firsthand experiences provide invaluable insights into the practical realities faced by vulnerable populations in conflict zones.

The findings of this study shed light on the theoretical underpinnings of social work with vulnerable demographics, elucidating how military conflicts uniquely affect these groups. By systematically monitoring the evolving needs of these populations and scrutinizing the most effective practices in social work within conflict settings, the research identifies critical gaps in the current support systems and offers evidence-based recommendations aimed at enhancing social services.

The conclusion of this study emphasizes the practical applicability of the formulated social recommendations, advocating for the refinement of existing social work frameworks to better serve vulnerable groups under martial law. The proposed enhancements to social support and assistance programs are not merely theoretical but are designed for immediate implementation, with the potential to make a tangible difference in the lives of those most affected by the ongoing conflict.

Keywords: social work, vulnerable groups, martial law, social protection, social support, social services, elderly people, disabled individuals.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Повномасштабна війна, що спалахнула в Україні 24 лютого 2022 року, стала величезним викликом для всієї країни, в тому числі для системи соціальних послуг. Вразливі групи населення, такі як люди похилого віку, особи з інвалідністю та діти, опинилися в скрутному становищі та потребують додаткової підтримки з боку держави.

Дослідження полягає у необхідності вивчення специфіки соціальної роботи з вразливими категоріями населення в умовах воєнного стану та розробки рекомендацій щодо вдосконалення їх соціального захисту та підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Е. Ліндгрєн та інші дослідники вивчали проблематику та потреби внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у різних країнах. Вчені, як К. Лай та Б. Толіашвілі, вказують на те, що переміщення негативно впливає на соціальне оточення людини, спричиняє втрату звичних соціальних зв'язків, відчуття ізоляції, збільшує ймовірність зазнання насильства та посилює психологічні ризики, зокрема ризик потрапляння у «пастку бідності». Це підкреслює необхідність втручання з боку соціальних служб. Вирішення цих питань і задоволення основних потреб ВПО були розглянуті через призму інтеграції, розвитку громад, захисту прав дітей та підтримки жінок. Огляд цих питань підтверджує, що робота з ВПО, включаючи розробку програм для підтримки цієї групи, є звичною практикою на міжнародному рівні. Тож для України було б корисно взяти на озброєння міжнародний досвід у цій сфері, особливо на ранніх етапах розробки вітчизняних соціальних програм для ВПО, що включають кризове втручання та первинну психологічну підтримку, а також зіставлення цього досвіду з міжнародними практиками.

Мета статті – є дослідження специфіки соціальної роботи з вразливими категоріями населення в умовах воєнного стану в Україні, та розробка рекомендацій щодо вдосконалення їх соціального захисту та підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах сучасного конфлікту в Україні, найвразливіші верстви населення стають об'єктом особливої уваги та потребують належного соціального захисту. Військові дії, економічна нестабільність та інші негативні фактори створюють складні умови для багатьох людей і сімей, змушуючи їх опинитися у складних життєвих ситуаціях. У зв'язку з цим, важливим завданням стає розробка та впровадження програм соціального захисту, спрямованих на підтримку найбільш вразливих категорій населення. До цих категорій входять внутрішньо переміщені особи, люди похилого віку, інваліди та інші, які потребують особливої уваги та підтримки.

Хоча захист територіальної цілісності України залишається пріоритетним завданням і принципом соціального забезпечення, другим важливим аспектом є соціальний захист населення, особливо тих, хто знаходиться у найбільш вразливому положенні.

У здійсненні соціального захисту необхідно першочергово дбати про тих, для кого державна підтримка є основним джерелом засобів існування, зокрема про внутрішньо переміщених осіб, які втратили свої домівки та джерела доходу через війну.

Станом на сьогоднішній день основним нормативно-правовим актом в сфері соціальної роботи є Закон України «Про соціальні послуги», який надає законодавче підґрунтя для надання соціальних послуг, закріплює правові стандарти, визначає основні терміни та положення, необхідні для подальшої роботи соціального працівника[1].

Необхідно враховувати, що на правове регулювання соціальної роботи впливають також обмеження та інші положення Закону України «Про правовий режим воєнного

стану», оскільки після початку повномасштабного вторгнення РФ на всій території України був запроваджений режим воєнного стану[7].

Слід відмітити і розвиток досліджень вчених, що сприяють розвитку сучасних тенденцій соціальної роботи в Україні. Д. Палатна та Т. Семигіна дають наступне визначення збройному конфлікту – це штучна катастрофа, спричинена людьми, яка має багатоглибкий вплив, зумовлює руйнування та колективні травми [10]. Як впливає з вищенаведеного визначення, такі події різко негативно позначаються на абсолютно всьому суспільстві держави. Однак необхідно відмітити такі вразливі групи населення та ті, що безпосередньо перебувають в зоні ведення бойових дій, оскільки саме вони зазнають незручностей та потребують допомоги особливо гостро [11, с.73].

Паралельно, уряд повинен продовжувати впроваджувати активні програми стимулювання зайнятості з метою забезпечення працевлаштування якнайбільшої кількості безробітних та полегшення умов праці на підприємствах, які сприяють економічному зростанню. Верховна Рада України ухвалила закон про реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та запровадження нових активних програм на ринку праці. Згідно з цим документом, держава відшкодуватиме роботодавцям фіксований соціальний внесок або частину заробітної плати з фонду зайнятості за працевлаштування молоді (в тому числі вперше на ринку праці), працівників, які перебувають у складних життєвих обставинах, одиноких батьків, батьків дітей з інвалідністю, осіб, яким залишилося п'ять років до досягнення пенсійного віку, осіб з інвалідністю, довготривалих безробітних та інших вразливих категорій населення. Крім того, роботодавцям відшкодуватимуть 50 % витрат на оплату праці, особливо при працевлаштуванні осіб з інвалідністю та учасників АТО / ООС [6].

Подібно до ухвалення закону про реформування служби зайнятості, існування та впровадження активних програм на ринку праці є ключовими для забезпечення працевлаштування та соціального захисту населення в умовах війни. Спільно з цим, розвиток ефективних стратегій соціальної роботи, враховуючи теоретичні моделі, може допомогти в забезпеченні підтримки та втручання для вразливих категорій населення, особливо в період воєнних дій.

Існує ряд теоретичних моделей, які соціальні працівники можуть використовувати в умовах війни для розуміння потреб та розробки ефективних стратегій втручання. Деякі з найпоширеніших моделей включають екосистемну модель Бронфенбреннера, модель важкого стресу і травми (DSM-5), модель сімейної терапії та модель практики в громаді.

Екосистемна модель Бронфенбреннера допомагає розуміти вплив різних факторів навколишнього середовища на життя людей і може бути застосована для оцінки потреб постраждалих від війни та розробки стратегій втручання [5, с 316]. Модель важкого стресу і травми (DSM-5) допомагає розуміти, як досвід війни може спричинити розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних проблем і може бути використана для діагностики та лікування цих розладів. Модель сімейної терапії допомагає розуміти вплив війни на сімейні стосунки і може бути використана для надання підтримки сім'ям у впорядкуванні наслідків конфлікту. Модель практики в громаді допомагає розуміти, як соціальні працівники можуть співпрацювати з громадами для надання підтримки людям, які постраждали від війни, і може бути використана для розробки та впровадження програм соціальної роботи, які відповідають конкретним потребам громади.

Важливо зауважити, що не існує універсальної моделі соціальної роботи в умовах війни, і вибір оптимальної моделі залежить від конкретних потреб людей та специфіки контексту воєнного конфлікту.

Під час війни політичні зміни в наданні соціальних послуг були спрямовані на врахування умов воєнного стану, незважаючи на зміну місця проживання, з урахуванням обставин, за яких під час бойових дій, дані або реєстраційні документи могли бути втрачені, щоб люди змогли отримати компенсацію. Можливість екстреного надання кризових соціальних послуг протягом доби була введена тільки за запитом. На період воєнного або надзвичайного стану вимоги до провайдерів соціальних послуг спрощуються до такої міри, що дозволяється залучення до цієї роботи працівників та волонтерів, які можуть не мати офіційних документів, що підтверджують їхню кваліфікацію. Місцеві органи самоврядування мають право самостійно визначати умови та процедури надання соціальних послуг у цих умовах відповідно до власних потреб та обставин.

На сучасному етапі держава активно працює над поліпшенням рівня якості та розширенням асортименту соціальних послуг, а також переглядом методологічних підходів до їхнього забезпечення. Соціальне забезпечення тепер увібрано не тільки як фінансова компенсація, але і як система комплексних заходів.

Так, соціальне обслуговування охоплює різноманітні заходи, спрямовані на допомогу окремим особам чи групам населення, які зазнають складних обставин у своєму житті. Його мета – допомогти цим особам зберегти або покращити їх соціальний статус, подолати виникаючі труднощі та забезпечити їм можливість ведення повноцінного життя у суспільстві.

Метою допомоги має бути подолання складних умов життя. Це вимагає комплексного підходу, за якого соціальні працівники визначають, яка підтримка потрібна і де це необхідно, залучають різні служби та установи, такі як служби соціального забезпечення, навчальні заклади, служби зайнятості та центри правової допомоги.

Теперішні руйнування України потребують надзвичайно великих вкладень та неодмінно буде пріоритетом держави у післявоєнний період. Проблема лише ускладнюється з часом, адже все більше великих та середніх підприємств України зазнають безповоротних пошкоджень, що унеможлиблює їхню роботу на невизначений період часу, а отже і відкладає сплату ними податків. Не зважаючи на це, роль та необхідність соціальної підтримки лише збільшуватиметься. Це сприяє пошуку та розробці більш фінансово-ефективних методів надання соціальної допомоги. Першим кроком до скорочення фінансових витрат та підняття ефективності соціальних послуг – це контроль, який можна здійснити лише при наявності єдиного реєстру отримувачів соціальної допомоги. На його основі відповідні органи державної влади зможуть провести необхідний аудит для визначення реальної фінансової ситуації у сфері соціальної допомоги. Єдина інформаційна система соціальної сфери – це перший крок в описаному напрямку.

Хоча прямі соціальні виплати є надзвичайно важливими для вразливих груп населення, слід також зазначити, що інколи це може виявитись значно менш ефективним, ніж навчання нової професії, реабілітація, психологічна допомога, кар'єрне консультування.

Наразі необхідно також запроваджувати інтегрований підхід для збільшення зайнятості серед вразливих груп населення, якщо це можливо. Для цього необхідне усунення всіх видів дискримінації на ринку праці та упереджень в роботодавців. Наприклад, для успішної інтеграції людей з інвалідністю у сферу праці, необхідно реалізувати широкомасштабні програми перепідготовки, надавати комплексний соціальний супровід під час трудової діяльності та створювати безбар'єрні умови для доступу до робочих місць. З огляду на великий масштаб еміграції працездатного населення та дітей з країни, надання можливостей для працевлаштування стає

надзвичайно критичним аспектом відновлення економіки та соціальної стабільності країни.

Слід також згадати про категорію сімей з дітьми з особливими освітніми та соціальними потребами. В умовах воєнного стану соціально-психологічний супровід сімей з дітьми з особливими потребами набуває великого значення і має бути запроваджений з раннього віку. Важливо, щоб діти з особливими потребами відвідували дитячі установи разом зі здоровими дітьми, що сприяє не лише їхньому розвитку, але і формуванню розуміння серед однолітків про інвалідність як нормальну частину життя. Це сприяє створенню позитивного ставлення до осіб з особливими потребами та покращує їхню інтеграцію в суспільство. Однак, для успішного вирішення проблем дітей з особливими потребами необхідно враховувати не лише психологічні аспекти, але й суспільні умови, які впливають на їхню адаптацію та інтеграцію. Однією з головних проблем є ставлення суспільства до цієї категорії дітей, яке повинне змінитися на рівноправне та підтримуюче. Зміна цього ставлення має відбуватися на рівні державної політики та у кожній окремій особі. Вирішенням цього питання може бути гуртування таких сімей, зокрема шляхом створення відповідних веб ресурсів. Під час пошуку підтримки батьки дітей з особливими потребами зазнають нових переживань та відкривають для себе спільноту людей, які знаходяться у подібній ситуації. Ці труднощі змушують сім'ї об'єднуватися та обмінюватися корисною інформацією про різноманітні засоби отримання допомоги, сприяючи формуванню солідарності в їхній спільноті [8, с. 464].

Також невизначеним залишається майбутнє пенсійної системи, що прямо впливає на ще одну вразливу категорію населення – пенсіонери.

Слід визнати, що переважна більшість пенсіонерів – це люди похилого віку. У сфері соціального обслуговування в Україні важливим напрямком є підтримка та адаптація людей похилого віку. Метою соціальної реабілітації є створення сприятливих умов для їхньої активної участі у житті суспільства, відновлення соціального статусу та збереження самостійності. Це досягається за допомогою різноманітних соціальних послуг, таких як психологічна підтримка, підготовка до життя в суспільстві, підтримка в побуті та забезпечення необхідних послуг. В Україні існують три типи соціального обслуговування для людей похилого віку: стаціонарне, напівстаціонарне та нестаціонарне [9, с. 170].

У перспективі найближчого часу в Україні виникає необхідність розробки та впровадження науково обґрунтованих та ефективних методів соціальної підтримки, що ґрунтуються на аналізі об'єктивних даних та конкретних потреб вразливих соціальних груп. Ці методи включають, проте не обмежуються, матеріальну допомогу для найбільш уразливих соціальних категорій, ініціативи щодо фізичної та психологічної реабілітації та інші заходи. Не менш важливими є реформи на ринку праці, спрямовані на підвищення рівня зайнятості та забезпечення стабільності пенсійної системи.

При роботі з соціально вразливими групами під час військових конфліктів різні країни продемонстрували свій досвід та ефективність у наданні допомоги. Нижче наведено деякі приклади з різних країн:

Швеція: Модель підтримки Швеції славиться своєю відкритістю та недискримінацією. Під час військових конфліктів, таких як Боснія і Герцеговина, Швеція відіграє активну роль у наданні притулку та підтримки біженцям, включаючи соціально вразливі групи, такі як діти, жінки та люди похилого віку. Використовуються програми підтримки соціальної віддачі та реабілітації на основі соціальної підтримки.

Ізраїль: Ізраїль набув значного досвіду роботи з внутрішньо переміщеними особами та соціально вразливими групами під час конфлікту з палестинськими територіями. У країні розроблена широка система соціальної підтримки, включаючи

житлові проекти, медичне обслуговування та освітні можливості для дітей.

Щодо реалізації соціальних проектів керівництвом України слід відмітити – 17 травня 2022 року Президент України Володимир Зеленський підписав указ про «невідкладні заходи щодо об'єднання зусиль для підтримки України». І першим же його пунктом Президент України постановив «підтримати ініціативу щодо заснування національного бренду UNITED 24 для об'єднання зусиль міжнародних партнерів, донорів, благодійників, щодо підтримки України».[2]

«UNITED 24» – це фандрейзингова платформа. Її завдання – стати головним вікном для збору пожертв на підтримку України.

Фінансові кошти перераховуються на рахунки Національного банку України і розподіляються компетентними міністерствами з урахуванням найзагальніших потреб у трьох основних сферах: оборона та розмінування, медична допомога та відновлення України. [2]

У сучасних умовах війни існує безперервна потреба в реалізації проектів, спрямованих на надання підтримки та допомоги соціально вразливим групам населення не лише зі сторони уряду, але й приватними компаніями. Декілька прикладів таких успішних проектів представлено нижче.

Проект «Діти війни», реалізований Громадською Організацією «Восток SOS», має на меті надання психосоціальної підтримки дітям, які постраждали від війни. Діяльність цього проекту включає індивідуальне та групове консультування, арт-терапію, психосоціальні тренінги для батьків та вчителів, а також створення дитячих центрів [3].

Проект «Соціальна мобілізація та психосоціальна підтримка для постраждалих від конфлікту на сході України», реалізований Міжнародним Благодійним Фондом «ACTED», спрямований на підвищення стійкості та психосоціального благополуччя людей, які постраждали від конфлікту на сході України. Діяльність проекту включає надання психосоціальної підтримки, підвищення обізнаності про важливість психосоціального благополуччя, навчання навичкам подолання стресу та травми та залучення людей до прийняття рішень на місцевому рівні [4].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. У контексті військового конфлікту в Україні, соціальна робота виявляє особливе значення для вразливих груп населення, серед яких варто виділити літніх людей, інвалідів та дітей, які потребують додаткової підтримки та захисту своїх прав. Вивчення особливостей соціальної роботи в контексті воєнного стану дозволяє зробити наступні висновки.

Воєнні дії мають значний вплив на життя вразливих груп населення, що призводить до підвищеного ризику втрати житла, загрози здоров'ю та ускладнення доступу до основних і соціальних потреб.

Соціальна робота відіграє ключову роль у забезпеченні життєдіяльності та захисті прав вразливих груп. Соціальні працівники надають психосоціальну підтримку, спрямовану на допомогу людям у забезпеченні доступу до основних соціальних послуг та захисті їхніх прав.

Існують різні моделі соціальних послуг для вразливих груп населення під час воєнних дій. Оптимальна модель залежить від конкретних потреб людей та специфіки контексту воєнного конфлікту.

В умовах воєнного стану важливо покращувати соціальну роботу з вразливими групами шляхом збільшення фінансування, розвитку навичок соціальних працівників, покращення координації між організаціями, що надають допомогу, та розробки спеціальних програм соціальної підтримки.

Важливо враховувати, що соціальна робота є складною та багатогранною сферою, і для захисту вразливих груп в умовах воєнного конфлікту необхідні узгоджені зусилля

держави, громадських інституцій та суспільства.

Дослідження в цій області може сприяти вдосконаленню систем соціальної роботи з вразливими групами під час військового конфлікту, розвитку соціальної підтримки та програм допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>. (дата звернення: 01.04.2024).
2. UNITED 24 URL: <https://u24.gov.ua/uk>. (дата звернення: 01.04.2024).
3. Діти війни – про пратформу. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/> (дата звернення: 01.04.2024).
4. Організація «Червоний хрест» URL: <https://redcross.org.ua/mhpss/>.(дата звернення: 01.04.2024).
5. Майкл Крیمмінс. Стрес, здоров'я і життєвий шлях: деякі концептуальні перспективи. Торонто, 1989. 316 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці: Закон України від 21.09.2022 р. № 2622-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2622-20#Text> (дата звернення: 01.01.2024).
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.01.2024).
8. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.
9. Голова Н. І. Соціальні моделі обслуговування геронтологічної групи населення в Україні. *Social Work and Education*. 2020. № 2. С. 170–177.
10. Семигіна, Т., Палатна, Д. (2013). Самоорганізація громад в умовах природних та штучних катастроф: уроки для української соціальної роботи. Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Всеукраїнська науково-практична конференція. Дніпро, 2023. URL: https://figshare.com/articles/conference_contribution//23096159
11. Столярик, О., Семигіна, Т. (2023). Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*. Vol. 10, №. 1. с. 63–77.

REFERENCES

1. Pro sotsial'ni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>. [in Ukrainian].
2. UNITED 24 URL: <https://u24.gov.ua/uk> [in Ukrainian].
3. Dity viyny – pro platformu. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/> [to Ukrainian].
4. Orhanizatsiya «Chervonyi khrest» URL: <https://redcross.org.ua/mhpss/>. [in Ukrainian].
5. Michael Crimmins. Stress, Health, and the Life Course: Some Conceptual Perspectives. Toronto, 1989.316 p. [in English].
6. Pro vnesennya zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo reformuvannya sluzhby zaunyatosti, sotsialnoho strakhuvannya na vypadok bezrobittya, spriyannya produktyvniy zaunyatosti naseleennya, u tomu chysli molodi, ta vprovadzhennya novykh aktyvnykh prohram na rynku pratsi: Zakon Ukrayiny vid 21.09.2022 r. № 2622-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2622-20#Text> [in Ukrainian].
7. Pro pravovyy rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
8. Shakhrai V.M. Tekhnolohii sotsialnoi roboty. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2006. 464 s. [in Ukrainian].
9. Holova N. I. Sotsialni modeli obsluhovuvannya herontolohichnoyi hrupy naseleennya v Ukrayini. *Social Work and Education*. 2020. № 2. S. 170–177. [in Ukrainian].
10. Semyhina, T., Palatna, D. (2013). Samoorganizatsiia hromad v umovakh pryrodnykh ta shtuchnykh katastrof: uroky dlia ukrainskoi sotsialnoi roboty. Sotsialna robota v hromadi:suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku: Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia. Dnipro, 2023. URL: https://figshare.com/articles/conference_contribution//23096159 [in Ukrainian].
11. Stoliaryk, O., Semyhina, T. (2023). Povernutysia z viiny: psykhosotsialna pidtrymka veteraniv/-nok ta chleniv yikhnikh simei. *Social Work and Education*. Vol. 10, No. 1. ss. 63–77. [in Ukrainian].